

Ruys slechts in beperkte mate in zijn schepen toe. Aan de stoomvaart heeft hij zich nooit willen wagen, en ook met de vernieuwingen aan zeilschepen liep hij meestal niet voorop. Uit de brieven aan zijn zoons blijkt eveneens een neiging om risico's te vermijden: hij pleit ervoor niet teveel in een schip te investeren en foertert over commerciële verliezen. Overigens wilde Ruys wel blijven: de pogingen om vanuit Rotterdam een lijnverbinding met Amerika tot stand te brengen hadden steeds zijn warme belangstelling. Bij de Amerika-vaart is de firma niet betrokken geraakt; de zonen van Ruys richtten hun bedrijf, onder de naam Rotterdamsche Lloyd, vooral op de vaart op Indië.

In maatschappelijk opzicht was Ruys onder meer betrokken bij de Rotterdamse diergaarde, en bij de Zuidhollandsche maatschappij tot redding van schipbreukelingen. Het lijkt er op dat het voor vooraanstaande zakenlieden zoals Ruys vrij gebruikelijk was om dergelijke bestuursfuncties te vervullen. Van opmerkelijke prestaties van Ruys in zijn bestuurlijke functies wordt geen gewag gemaakt.

Oosterwijk zwijgt over de vraag wat Willem Ruys nu eigenlijk betekend heeft. Mijns inziens is die betekenis niet zozeer gelegen in de persoon zelf, als wel in het feit dat Ruys' zoons en kleinzons op het door hem gelegde fundament een enorme scheepvaartonderneming hebben weten op te bouwen.

Het boek van Oosterwijk geeft een indruk van het doen en laten van een vooraanstaand Rotterdamse zakenman uit de vorige eeuw. Het blijft echter wat aan de oppervlakte: inzicht in zijn vermogenspositie, zijn financieringsbronnen en de resultaten van zijn onderneming worden niet besproken. Ook een paar overzichtjes van bij voorbeeld de samenstelling van Ruys' vloot in enkele peiljaren mist men. Een kader waarbinnen de activiteiten van Ruys kunnen worden geplaatst en op waarde geschat, ontbreekt. In dat opzicht verliezen oudere studies naar de wijze waarop de Nederlandse zeescheepvaart in de vorige eeuw werd bedreven, zoals die van Broeze, niet aan waarde.

A. H. Flierman

J. A. Frieswijk, *Om een beter leven. Strijd en organisatie van de land-, veen- en zuivelarbeiders in het noorden van Nederland (1850-1914)* (Dissertatie Groningen 1989, Fryske Akademy 711 ; Leeuwarden: Fryske Akademy, 1989, 328 blz., ISBN 90 6171 711 6).

De politicoloog en historicus Johan Frieswijk (1943) is een kenner van de Nederlandse en Friese arbeidersbeweging en als volhardend vorser in archieven en oude documenten vertrouwd met ontelbare details. Zelf publiceerde hij al vroeg over omstandigheden en verzet van Friese land- en veenarbeiders. Na hem volgden onder meer K. Huisman, S. van der Hoek en K. Slager, die ook naar andere delen van Nederland keken. Voor zijn dissertatie stelde Frieswijk zich ten doel een 'samenhangend overzicht van leven en strijd van de land- en veenarbeiders in Nederland' te schrijven", refererend aan de tekorten van recente studies als beperkt tot een stad of regio, een organisatie of een korte periode (6).

Merkwaardig genoeg gaan deze beperkingen ook voor zijn eigen boek op. Hij beschrijft immers alleen het Noorden van het land, concentreert zich op de socialistische beweging met als hart de Bond van landarbeiders uit 1897 en houdt op in 1914 in plaats van 1939 of later. Laat ik eerst de achtergrond van het onderwerp aangeven. Rond 1850-1914 moderniseerde de Nederlandse landbouw ten nadele van het traditionele op zelfverzorging ingestelde bedrijfstype. De boer werd steeds meer leider van een flink bedrijf met arbeiders in loondienst (Groningen liep hierbij zoals bekend voorop). Mechanisering en rationalisering van het werk en kunstmest

deden hun intrede. Er kwamen landbouwcoöperaties voor gezamenlijke aankoop van onder andere die kunstmest en voor fabriekmatige verwerking van de produkten (zuivelcoöperaties). De veenderijen daarentegen kregen nauwelijks kans te moderniseren, omdat zij rond 1900 hun betekenis in de energievoorziening verloren.

Op basis van vooral literatuur schetst Frieswijk in de hoofdstukken 2-6 de veranderingen die zich in de achttiende en negentiende eeuw in de landbouw en veenderijen voltrokken, de maatschappelijke positie van de betrokken arbeiders, het functioneren van de arbeidsmarkt, de lonen, welvaart en armenzorg en het landarbeidersbestaan. Jammer is dat bij dat laatste 'zaken als feesten, plezier, saamhorigheid, gezelligheid en de liefde' buiten beeld blijven. Hoewel niet alles 'kommer en kwel' geweest schijnt te zijn, schetst Frieswijk voornamelijk 'de ellende', 'omdat de nadruk ligt op de arbeidsomstandigheden' (76). Geen sterk argument als het op pagina 92 in het kader van mentaliteit genoemde feest de afronding van het aardappelrooien betreft. De hoofdstukken maken echter duidelijk dat de land- en veenarbeid(st)ers overgeleverd waren aan een onafwendbaar proces van modernisering waarin met hun welzijn geen of weinig rekening werd gehouden.

De hoofdstukken 7-13, berustend op jarenlang bronnenonderzoek en literatuur, gaan over de strijd en organisatievorming van de land-, veen- en zuivelarbeiders in het Noorden van het land tot 1914. De beperking tot het Noorden (Friesland, Groningen, Drente) komt omdat volgens Frieswijk 'voor de Eerste Wereldoorlog slechts in Friesland en daarna ook in Groningen op enige schaal sprake was van actie en organisatie van land-, veen- en zuivelarbeiders. In andere gebieden bleef het vooreerst rustig en kwamen acties en organisaties pas in de jaren daarna' (9). Frieswijk gaat hierbij uit van vier perioden: 1 de negentiende eeuw tot ongeveer 1909 (gekenmerkt door veel spontane stakingen onder vooral veenarbeiders, welke acties zich vermengen met de eerste vakorganisaties en uitmonden in de op het NAS georiënteerde Bond van landarbeiders; in de termen van P. N. Stearns betreft deze periode de overgang van pre-industrieel naar progressief protest), 2 de periode 1909-1914 (gekenmerkt door de 'vestiging' van de moderne NVV-bond van land- en zuivelarbeiders en de eerste collectieve contracten; dit betreft nog steeds de fase van progressief protest), 3 het interbellum (gekenmerkt door confessionele organisatievorming en toename van cao's — vanaf 1934 ook buiten Groningen, 216; nu nadert de fase van het moderne protest) en 4 de tijd vanaf 'kort voor de tweede wereldoorlog, (met als kenmerk moderne arbeidsverhoudingen via vooral collectief onderhandelen) (100-101). Frieswijk eindigt in 1914 omdat dan naar zijn zeggen met de structurele veranderingen van landbouw en veenderij en de erkenning van de moderne bond in Groningen alsmede de eerste collectieve contracten aldaar 'een periode wordt afgesloten' (8). Hoewel dat een dikker boek had opgeleverd, had 1939 als eindpunt op basis van Frieswijks eigen argumenten meer voor de hand gelegen. Want dan wordt de moderne protestfase ook echt bereikt: 'De strijd om de arbeidsvoorwaarden had zich toen geheel (sic! BR) verplaatst naar de onderhandelingstafel' (225). Bovendien had Frieswijk volgens zijn eigen redenering dan de confessionelen kunnen meenemen, die nu ten onrechte onderbelicht blijven. Kennelijk mogen deze zich niet erg in zijn belangstelling verheugen. De summiere schets van de RK bond berust alleen op het gedenkboek van Loerakker en doet geen recht aan het aantal georganiseerden in 1914: 2.000 (tegen 4.300 bij de NVV-bond), maar liefst 'een vijfde deel' van alle georganiseerde landarbeiders, aldus Frieswijk zelf (214). Dat zij voornamelijk uit Noord- en Zuid-Holland afkomstig zijn, is op zich al een interessant gegeven (evenals de vraag waarom de rest van Nederland zo achterblijft), maar doet niets af aan het feit dat confessionele organisatievorming van landarbeiders al in Frieswijks tweede periode is begonnen. De minder sterk georganiseerde

protestanten worden vooral als stakingsbrekers beschreven (hetgeen zij ook waren) maar verdienen meer begrip, al was het maar omdat zij in 1939 de tweede bond zijn met maar liefst 26.300 leden (tegen 29.700 NVV- en 17.600 RK-georganiseerden) (97). Voor de socialistische beweging heeft Frieswijk heel wat meer oog. De stakingen onder opstandige veen- en landarbeiders (bollejagen) beschrijft hij met liefde en detail, evenals de beweging voor Broedertrouw, de Bond van landarbeiders en de moderne bond van land- en zuivelarbeiders. Van de 'oude' Bond van landarbeiders, een tijdlang de grootste maar ook armste bond van het NAS, schildert hij, zoals het volgens Anneke Welcker ook hoort, tevens de ondergang.

Bob Reinalda

A. Blok, e. a., ed., *Generations in labour history. Papers presented to the sixth British-Dutch conference on labour history* (IISG studies + essays XIII; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1989, 188 blz., f38,50, ISBN 90 6861 031 7).

Dit boek bevat een aantal stukken van de zesde British-Dutch conference on labour history (september 1988, Oxford), gewijd aan de betekenis van de generatie-benadering voor de geschiedenis van de arbeidersbeweging of breder de sociale geschiedenis. De bundel sluit aan bij de opvattingen over generaties van Karl Mannheim uit 1928 en bepleit terecht opname van de generatie-benadering in de gereedschapskist van sociaal-historici. Objectief zijn generaties immers een potentiële bron van gedrag, subjectief bieden zij een identiteit naast bijvoorbeeld klasse, gender, beroep etc. De artikelen zijn geordend naar generaties kaderleden en leiders, generaties intellectuelen en cohorten arbeiders. Kennelijk zijn voor de bundel de interessantste congrespapers gekozen, maar door de uiteenlopende onderwerpen en het geringe aantal Britse bijdragen (drie tegen zeven Nederlandse en één Belgische) komt van de vergelijkende bedoeling weinig terecht.

In het deel over kaderleden en leiders opent Alan Campbell met een beschouwing over traditie en generatieveranderingen onder de uiteindelijk radikale Schotse mijnwerkersbonden tussen 1874 en 1929. Daisy Devreese ziet in de generatie-benadering een mogelijkheid tegemoet te komen aan het probleem dat over de Belgische arbeidersklasse en -beweging nauwelijks ego-documenten voorhanden zijn. Bovendien is deze een hulpmiddel om veranderingen in een beweging op het spoor te komen en te analyseren. Salvador Bloemgarten maakt aannemelijk waarom Henri Polak bijna een halve eeuw leider van de diamantbewerkeren kon blijven (de oorspronkelijke groep hoorde vrijwel geheel tot dezelfde generatie en door een beperkte toelating tot het vak bleven de nieuwe generaties, veelal de kinderen, een minderheid in de bond). Theo van Tijn kiest een heel andere benadering door generatiewisselingen in de Nederlandse socialistische beweging in de periode 1865-1936 te verbinden met de zogenoemde lange golven in de economie. Hoewel zijn aandacht speciaal uitgaat naar intellectuelen, is zijn bijdrage in deze sectie van leiders opgenomen. Ad Knotter sluit chronologisch bij hem aan met zijn beschouwing over de generatiewisseling in de Nederlandse sociaal-democratie in de jaren dertig, toen nog steeds generaties geboren in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw (mensen als Vliegen, Wibaut, Ankersmit en Oudegeest) tot de partijleiding behoorden. Doeko Bosscher sluit dit deel af met een beschouwing over generaties in het leven van PvdA-leider Den Uyl.

Het deel over generaties intellectuelen bevat slechts twee artikelen, maar die hebben het voordeel dat zij een vergelijking mogelijk maken tussen een vrijwel zelfde Britse en Nederland-